

ELMİ HÜQUQ JURNALI

№ 2 (46) / 2026

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
POLİS AKADEMİYASININ**

**ELMİ
XƏBƏRLƏRİ
2026**

ISSN 2307-2504

MÜNDƏRİCAT

ISSN 2307-2504

Polis Akademiyasının
Elmi Xəbərləri
ELMI HÜQUQ JURNALI

Journal DOI:
<https://doi.org/10.62130/FIO16404>
№ 2 (46), 2026 - Issue DOI:
<https://doi.org/10.62130/EYNY2439>

BAŞ REDAKTOR:
Canpolad Daanov
Azərbaycan Respublikası DİN-in
Polis Akademiyasının rəisi, polis general-
mayoru

REDAKSİYA HEYƏTİ:

Vüqar Mansurov
Azərbaycan Respublikası DİN-in
Polis Akademiyası rəisinin birinci müavini,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
polis polkovniki

Mosumə Məlikova
AMEA-nın müxbir üzvü, professor

Fərhad Abdullayev
hüquq elmləri doktoru

Fəzil Quliyev
Azərbaycan Respublikasının daxili işlər nazi-
rinin müavini - Baş Təşkilat - İnspeksiya
İdarəsinin rəisi, polis general-leytenantı

İsayenkova Oksana Vladimirovna
Saratov Dövlət Hüquq Akademiyasının Mülki
proses kafedrasının müdiri, hüquq elmləri
doktoru, professor

Rəcəbov Bəxtiyar Almaxmatovic
Özbəkistan Daxili İşlər Nazirliyinin Akademi-
yası rəisinin birinci müavini, polis polkovniki,
hüquq elmləri doktoru, professor

Fuad Cavadov
hüquq elmləri doktoru, professor
Bəhram Zahidov
hüquq elmləri doktoru, professor
Kamil Səlimov
hüquq elmləri doktoru, professor
Mahir Əhmədov
hüquq elmləri doktoru, professor
Həbib Qurbanov
hüquq elmləri doktoru, professor
İbrahim Quliyev
hüquq elmləri doktoru, professor
Aliş Qasimov
hüquq elmləri doktoru, professor
Midhəd Qəfərov
hüquq elmləri doktoru, professor
Dmitri Şestakov
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
Vladimir Cəliyev
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
Əsərqən Əlauxanov
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
Rəşad Qurbanov
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
Anatoliy Berlac
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
Yeganə Balakışiyeva
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Xanlar Bayramzadə
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru
Cəbir Quliyev
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsul katib:
Orxan Yaqublu
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Korrektor:
Fərqanə Qurbanlı

Azərbaycan Respublikası
Ədliyyə Nazirliyi Hüquqi Şəxslərin Dövlət
qeydiyyatı №10m-5405. 19.12.2011

Polis Akademiyasının Elmi Xəbərləri
jurnalı elmi tədqiqatların əsas
müddəalarının nəşr edilməsi üçün
Azərbaycan Respublikası Prezidenti
yanında Ali Attestasiya Komissiyası
tərəfindən tövsiyə olunan nəşrlər
siyahısına daxil edilmişdir.

Format 60x84 1/8. Fiziki c/v 28,1
Tiraj: 300 Jurnal "Bakı" mətbəəsində
çap olunub.

BEYNƏLXALQ HÜQUQ

Elşən Hacıyev. Silahlı münaqişələr zamanı mülki əhalinin müdafiəsi: hüquqi mexanizmlər5
Rəhim Məcnunov. Xarici ölkələrin cinayət qanunvericiliyində müharibə cinayətləri10
Şahin Şükürov, Murad Şükürlü. Miqrasiya hüququ hüququn sahəsi kimi və onun miqrasiya
prosesinə təsiri28

CİNAYƏT PROSESİ

İsrayıl İmamli. Cinayət mühakimə icraatının qiyabi forması ilə cinayət prosesinin bəzi
prinsiplərinin qarşılıqlı əlaqəsi haqqında33
Səyyad Ağayev, Ələddin Ağayev. Cinayət işi üzrə elektron formada sübutlardan istifadənin hüquqi
əsasları, prosedur qaydaları və mövcud problemləri43
Sokolova Tatyana Sergeyevna. Rusiya və Azərbaycanın cinayət prosesində prosesual müddətlər
məsələsinə dair: müqayisəli hüquqi təhlil50
Zübeydə Rüstəmli. İbtidai araşdırmanın hərtərəfliliyi, tamlığı və obyektivliyi kateqoriyalarının
anlayışı56

İNSAN HÜQUQLARI

Babək Nəsirov. Dövlət suverenliyinin bərpasının insan hüquqlarına təsiri: tarixi zəfər kontekstində
Azərbaycan təcrübəsi65
Ətibər Əliyev. Müasir dövrdə Azərbaycanda insan hüquqlarının təminat sistemi70
Həbib Hacıyev. Süni intellekt və e-idarəetmə: risklər və perspektivlər76
Məhəmməd Quluzadə. “Jus cogens” normalarının Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində insan
hüquqlar pozuntusuna tətbiqi83
Pərvinə İsmaylova. Tibb qanunvericiliyində insan hüquqlarının sosial-səhiyyə standartları:
Azərbaycan qanunvericiliyində normativ konsepsiya və sistemli islahat modeli89

İNZİBATİ HÜQUQ

Lalə Məmmədli. İnzibati məhkəmə icraatında öhdəliyin icraatı haqqında iddialara baxılması
zamanı işin hallarının araşdırılması prinsipinin tətbiqi əsasları101

KRİMİNALİSTİKA

Ələkbər Allahverdiyev. İbtidai araşdırmanın rəqəmsal planlaşdırılmasının bəzi xüsusiyyətləri110
Kərimov Xacan Təlxievic, Axmetyanov İlşat Rəsimovic. Azərbaycan və Rusiyanın daxili işlər
orqanlarında informasiyanın mühafizəsinin hüquqi tənzimlənməsi: müqayisəli hüquqsünaslıq təhlili116
Mezyak Vadim Yuriyevic. İqtisadi sənədlərin tədqiqinin problemli məsələləri122
Petr Leonidovich Borovik, Svyatoslav Viktorovich Pilyuşin. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətində qeyri-
müəyyən situasiyanın qiymətləndirilməsi metodologiyası128
Rəsim İsaqov. Məhkəmə-olfaktor ekspertizasının müasir problemləri137
Nikolay Nikolayevic Kovalyov. Kriminalistikada rəqəmsal iz anlayışı143

MÜLKİ HÜQUQ

Əsmər Əliyeva. Vergidən yayınmada “vergi cənnətləri” problemi: artan təhlükə və onunla
mübarizənin yeni çağırışları150
Kamran Ağamoğlanov. Fərdi sahibkarlar Azərbaycan Respublikasında məcburi dövlət sosial
sığortasının subyekti kimi: müqayisəli təhlil159
Nəimi İsmayılzadə. İşgüzar adətlərin mülki hüquq münasibətlərində tətbiqi problemləri167
Oruc Məmmədov. Dövlət qulluğunda əmək müqaviləsinin tətbiqi: nəzəri-hüquqi təhlil173

HÜQUQ VƏ DİL

Abdusalomov Firuz Abduxolikov. Media diskursunda hərbi terminologiyanın kontekstual
yenidən şərhli: linqvistik və pragmatik aspektlər181
Rəcəbova Xəfizə Şükrrulloyevna. Polis təhsilində diferensiallaşdırılmış təlim vasitəsilə hüquqi
ingilis dilinin tədrisinin təkmilləşdirilməsi188

HÜQUQ VƏ TƏHSİL

Fuad Nəzərov. Təhsil texnologiyalarının transformativ gücü: müəllim və tələbə rollarında yeni
perspektivlər195

HÜQUQ VƏ TEXNOLOGIYA

Fəzilət Səmədov. Azərbaycan Respublikasının 2025–2028-ci illər üçün süni intellekt strategiyası:
hüquqi qiymətləndirmə və normativ təhlil201
Kurmasov Aleksandr Nikolayevic, Lukyanov Dmitri Yuriyevic. İslah koloniyalarının mühafizəsinin
davamlılığının artırılması məqsədilə pilotsuz uçuş aparatlarına qarşı mübarizə205

GƏNC TƏDQİQATÇI

Ələm Nəbizadə. İnzibati xətəllərə dair iş üzrə qərara yenidən baxılması: ədalətli məhkəmə
araşdırılması hüququ kontekstində212

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

Джанпалад Даанов
Начальник Академии Полиции МВД,
генерал-майор полиции

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Вугар Мансуров
Первый заместитель начальника Академии
Полиции МВД, полковник полиции,
доктор философии юридических наук

Масума Маликова
член-корреспондент НАНА, профессор

Фархад Абдуллаев
доктор юридических наук

Фахиль Гулиев
Заместитель министра Внутренних Дел
Азербайджанской Республики, начальник
Главного организационно-инспекционного
управления, генерал-лейтенант полиции

Исаенкова Оксана Владимировна
Заведующая кафедрой Гражданского про-
цесса Саратовской Государственной Юри-
дической Академии, доктор юридических
наук, профессор

Раджабов Бахтияр Алмахматович
Первый заместитель начальника Академии
МВД Узбекистана, полковник полиции,
доктор юридических наук, профессор

Фуад Джавадов
доктор юридических наук, профессор

Бахрам Захидов
доктор юридических наук, профессор

Камил Салимов
доктор юридических наук, профессор

Махир Ахмедов
доктор юридических наук, профессор

Хабиль Гурбанов
доктор юридических наук, профессор

Ибрагим Гулиев
доктор юридических наук, профессор

Альши Гасымов
доктор юридических наук, профессор

Михаил Гафаров
доктор юридических наук, профессор

Дмитрий Шестаков
доктор юридических наук, профессор

Владимир Джагиров
доктор юридических наук, профессор

Эсберген Алауханов
доктор юридических наук, профессор

Рашад Гурбанов
доктор юридических наук, профессор

Анатолий Берладж
доктор юридических наук, профессор

Егяна Балакишова
доктор философии по праву

Ханлар Байрамзаде
доктор философии по праву

Джабир Гулиев
Кандидат юридических наук

Ответственный секретарь:
Орхан Ягублу
Кандидат юридических наук

Корректор:
Фаргана Гурбанлы

Государственная регистрация
юридических лиц Министерства
Юстиции Азербайджанской Республики
№10т-5405. 19.12.2011

Журнал «Научный Вестник Полицейской
Академии» попал в список рекомендуемых
изданий Высшей Аттестационной Респуб-
лики за публикацию основных положений
научных исследований

Формат 60x84 1/8. Физический п/л 28,1
Тираж: 300
Журнал напечатан в издательстве
"Baki"

СОДЕРЖАНИЕ

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

Эльшан Гаджиев. Защита гражданского населения во время вооружённых конфликтов: правовые механизмы	5
Рагим Меджнунов. Военные преступления в уголовном праве иностранных государств	10
Шахин Шюкюрлов, Мурад Шюкюрлов. Миграционное право, как отрасль права и ее влияние на миграционные процессы	28

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Израиль Имамлы. О взаимоотношении заочной формы уголовного судопроизводства с некоторыми принципами уголовного процесса	33
Сейяд Агаев, Эльяддин Агаев. Правовые основы, процессуальные правила и существующие проблемы использования доказательств в электронной форме по уголовным делам	43
Соколова Татьяна Сергеевна. К вопросу процессуальных сроков в уголовном процессе России и Азербайджанской Республики: сравнительно-правовой анализ	50
Зюбейда Рустамли. Понятие категорий всесторонности, полноты и объективности предварительного расследования	56

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

Бабек Насиров. Влияние восстановления государственного суверенитета на права человека: Азербайджанский опыт в контексте исторической победы	65
Этибар Алиев. Система защиты прав человека в Азербайджане в современный период	70
Габиб Гаджиев. Искусственный интеллект и электронное управление: риски и перспективы	76
Мухаммед Гулузаде. Применение норм "jus cogens" к нарушениям прав человека в Армяно-Азербайджанском конфликте	83
Парвина Исмаилова. Социально-медицинские стандарты прав человека в медицинском законодательстве: нормативная концепция и модель системной реформы для Азербайджана	89

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО

Лала Маммадли. Принципы применения принципа исследования обстоятельств дела при рассмотрении исков об исполнении обязательств в административном судопроизводстве	101
---	-----

КРИМИНАЛИСТИКА

Алекпер Аллахвердиев. Некоторые особенности цифрового планирования первичного исследования	110
Каримов Хасан Талхиевич, Ахметьянов Ильшат Расимович. Правовое регулирование защиты информации в деятельности органов внутренних дел: сравнительный анализ законодательства России и Азербайджана	116
Мезяк Вадим Юрьевич. Проблемные вопросы исследования экономических документов	122
Петр Леонидович Боровик, Святослав Викторович Пиллошин. Методология оценки ситуационной неопределенности в оперативно-розыскной деятельности	128
Расим Исаков. Современные проблемы судебно-офакторной экспертизы	137
Николай Николаевич Ковалёв. Понятие цифрового следа в криминалистике	143

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Эсмер Алиева. Проблема «налоговых убежищ» в контексте уклонения от уплаты налогов: растущая угроза и новые вызовы для международно-правовой борьбы с ней	150
Кямран Агамогланов. Частные предприниматели как субъект системы социального страхования Республики Азербайджан: сравнительный анализ	159
Наини Исмаилзаде. Проблемы применения деловых обычаев в гражданско-правовых отношениях	167
Орудж Мамедов. Применение трудового договора в государственной службе: теоретико-правовой анализ	173

ПРАВО И ЯЗЫК

Абдусаломов Фируз Абдухликович. Контекстуальная переинтерпретация военной терминологии в медиадискурсе: лингвистические и прагматические аспекты	181
Раджабова Хафиза Шукруловна. Совершенствование преподавания юридического английского языка посредством дифференцированного обучения в полицейской подготовке	188

ПРАВО И СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ

Фуад Назаров. Трансформационная сила образовательных технологий: новые перспективы в ролях преподавателя и студента	195
---	-----

ПРАВО И ТЕХНОЛОГИИ

Фазилет Самадов. Стратегия Азербайджанской Республики в области искусственного интеллекта на 2025–2028 годы: правовая оценка и нормативный анализ	201
Курмашов Александр Николаевич, Лукьянов Дмитрий Юрьевич. Противодействие беспилотным летательным аппаратам для повышения уровня безопасности исправительных учреждений	205

МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ

Алям Набизаде. Пересмотр постановления по делу об административном проступке: в контексте обеспечения права на справедливое судебное разбирательство	212
--	-----

CONTENTS

ISSN 2307-2504

Scientific News of the
Police Academy
SCIENTIFIC NEWS JOURNAL

Journal DOI:
<https://doi.org/10.62130/FIO16404>
№ 2 (46), 2026 - Issue DOI:
<https://doi.org/10.62130/EYNY2439>

EDITOR-IN-CHIEF:

Canpolad Daanov
Head of the Police Academy of the Ministry
of Internal Affairs, polis major-general

STAFF OF EDITORIAL OFFICE:

Vugar Mansurov
Police Academy of the Ministry of Internal
Affairs first deputy chief, police colonel,
Doctor of Philosophy in Law

Masuma Malikova
The corresponding member of Azerbaijan
National Academy of Science, professor

Farikhad Abdullayev
doctor of law

Fazil Guliyev
The head of the inspection office of the head
organization of the Ministry of Internal Affairs,
police lieutenant-general

Isaenkova Oksana Vladimirovna
Head of the Civil Procedure Saratov State
Academy of Law, doctor of law, professor

Rajabov Bakhtiyar Almakhatovich
First Deputy Head of the Academy of the
Ministry of Internal Affairs of Uzbekistan,
Police Colonel, doctor of law, professor

Fuad Javadov
doctor of law, professor
Bakhran Zahidov
doctor of law, professor

Kamil Salimov
doctor of law, professor
Mahir Akhmedov
doctor of law, professor

Habil Gurbanov
doctor of law, professor
Ibrahim Guliyev
doctor of law, professor

Alysh Gasimov
doctor of law, professor
Midhad Gafarov
doctor of law, professor

Dmitry Shestakov
doctor of law, professor
Vladimir Dzhatiev
doctor of law, professor

Esbergen Alaukhanov
doctor of law, professor
Rashad Gurbanov
doctor of law, professor

Anatoly Berlage
doctor of law, professor
Egyana Balakishieva
doctor of philosophy in law

Khanlar Bayramzade
doctor of philosophy in law
Jabir Guliyev
candidate of law

Responsible Secretary:
Orkhan Yagublu
candidate of law

Proofreader:
Fargana Gurbanli

Azerbaijan Republic State registration of the
juridical persons of the Ministry of Justice.
№10m-5405. 19.12.2011

The magazine "Scientific News of the Police
Academy" has been included in the editions
recommended by the High Attestation Commis-
sion under the President of the Republic of
Azerbaijan to publish the basic theses of
scientific researches

Format 60x84 1/8. Physical p/p 28,1
Draw: 300
Journal have been printed in "Baku".

INTERNATIONAL LAW

- Elshan Hajiyeu.** Protection of the civilian population during armed conflicts: legal mechanisms.....5
Rahim Majnunov. War crimes in criminal law of foreign countries10
Shahin Shukurov, Murad Shukurlu. Migration law as a branch of law and its influence on migra-
tion processes28

CRIMINAL PROCESS

- Israyil Imamli.** On the relationship of the absentee form of criminal proceedings with some princi-
ples of criminal procedure33
Seyyad Aghayev, Aladdin Agayev. Legal foundations, procedural rules and existing problems of
the use of electronic evidence in criminal proceedings.....43
Sokolova Tatyana Sergeevna. On the issue of procedural deadlines in the criminal process of Rus-
sian and the Republic of Azerbaijan: comparative legal analysis.....50
Zubeyda Rustamli. The concept of categories of comprehensiveness, completeness and objectivity
of the preliminary investigation56

HUMAN RIGHTS

- Babek Nasirov.** Impact of the restoration of state sovereignty on human rights: the Azerbaijani
experience in the context of the historic victory65
Etibar Aliyev. Human rights protection system in Azerbaijan in the modern period70
Habib Hajiyeu. Artificial intelligence and e-government: risks and prospects76
Muhammad Guluzade. Application of "jus cogens" norms to human rights violations in the Ar-
menia-Azerbaijan conflict.....83
Parvina Ismayilova. Social and healthcare standards of human rights in medical legislation: a nor-
mative concept and model of systemic reform for the Republic of Azerbaijan89

ADMINISTRATIVE LAW

- Lala Mammadli.** Foundations for the application of the principle of examination of case circum-
stances in adjudicating claims for the performance of obligations in administrative proceedings101

CRIMINALISTICS

- Alakbar Allahverdiyev.** Some features of digital planning of primary research.....110
Karimov Khasan Talkhiyevich, Akhmetyanov Ilshat Rasimovich. Legal regulation of infor-
mation protection in the activities of internal affairs bodies: comparative analysis of Russian and
Azerbaijani legislation116
Mezyak Vadim Yuryevich. Problematic issues of the examination of economic documents122
Pyotr Leonidovich Borovik, Syatoslav Viktorovich Pilyushin. Methodology for assessing situa-
tional uncertainty in operational-search activity128
Rasim Isaqov. Modern problems of olfactor expertise137
Nikolai Nikolaevich Kovalyov. The concept of digital trace in forensic science.....143

CIVIL RIGHTS

- Asmar Aliyeva.** The problem of "tax havens" in tax evasion: a growing threat and new challenges
for the international legal fight against it.....150
Kamran Aghamoghlanov. Private entrepreneurs as the subject of the social insurance system of
the Republic of Azerbaijan: comparative analysis159
Naimi Ismayilzade. Problems of application of business customs in civil law relations167
Oruj Mammadov. Application of labor contract in civil service: theoretical and legal analysis173

LAW AND LANGUAGE

- Abdusalomov Firuz Abdukholikovich.** Contextual reinterpretation of military terminology in
media discourse: linguistic and pragmatic dimensions181
Radjabova Khafiza Shukrulloevna. Improving legal english teaching through differentiated
instruction in police education188

LAW AND EDUCATION

- Fuad Nazarov.** The transformative power of educational technologies: new perspectives in teacher
and student roles195

LAW AND TECHNOLOGY

- Fazilat Samadov.** Artificial intelligence Strategy of the Republic of Azerbaijan for 2025–2028:
legal assessment and normative analysis201
Kurmashov Alexander Nikolaevich, Lukyanov Dmitry Yuryevich. Countering unmanned aerial
vehicles to enhance the security resilience of correctional colonies.....205

YOUNG RESEARCHER

- Alam Nabizade.** Review of a decision in a case on an administrative offence: in the context of the
right to a fair trial.....212

UOT 341.1:342.7

Məhəmməd QULUZADƏ

“Hüquq və İnsan Haqları İnstitutu” publik hüquqi
şəxsin İdarə Heyətinin sədri,

h.ü.f.d.

e-mail: mguluzade@lhri.az<https://doi.org/10.62130/VKNR9005>

“JUS COGENS” NORMALARININ ERMƏNİSTAN-AZƏRBAYCAN MÜNAQİŞƏSİNDƏ İNSAN HÜQUQLARI POZUNTUSUNA TƏTBİQİ

XÜLASƏ

Hazırkı məqalə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində pozulmuş insan hüquqları və “jus cogens” normalarının qarşılıqlı əlaqəsindən bəhs edir. Müəllif tərəfindən “jus cogens” (beynəlxalq ümumi hüququn imperativ normaları) normasının anlayışı, elementləri və vacib şərtləri araşdırılır və həmin normaların Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi zamanı azərbaycanlıların pozulmuş hüquqlarına tətbiqi təhlil olunur. Təcavüz, soyqırımı, insanlıq əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətlərinin “jus cogens” normalarının pozuntusu kimi qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Təhlil zamanı müvafiq beynəlxalq hüquqi sənədlərə və beynəlxalq məhkəmələrin qərarlarına istinadlar yer alır.

Açar sözlər: “jus cogens”, insan hüquqları, Ermənistan-Azərbaycan, Qarabağ, beynəlxalq humanitar hüquq, soyqırımı, təcavüz, müharibə cinayətləri

Giriş

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində insan hüquqlarının pozulması danılmaz faktır. Burada təkə yaşamaq hüququ, işgəncələrə məruz qalmamaq hüququ, azadlıq hüququ, ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüquqları deyil, həmçinin bir sıra digər hüquqların (o cümlədən köləliyə və məcburi əməyə məruz qalmamaq hüququ, mülkiyyət hüququ, mədəni hüquqlar, dini etiqad azadlığı və s.) pozulması yer alır [1]. Hazırkı məqalənin məqsədi bu insan hüquqlarının pozulmasına hansı halda “jus cogens” normalarının tətbiqi edilməsini araşdırmaqdır. Bunun üçün ilkin olaraq “jus cogens” normasının anlayışı, elementləri və vacib şərtləri araşdırılır və daha sonra onun Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi zamanı azərbaycanlıların pozulmuş hüquqlarına tətbiqi təhlil olunur.

“Jus cogens” normasının anlayışı və elementləri

Beynəlxalq Müqavilələr haqqında Vyana Konvensiyasının 53-cü maddəsində “jus cogens” nor-

maları belə təsvir edilir:

“Bağlanılan zaman beynəlxalq ümumi hüququn imperativ normasına zidd olan müqavilə heç bir hüquqi qüvvəyə malik deyildir. Hazırkı Konvensiyanın məqsədləri üçün beynəlxalq ümumi hüququn imperativ norması dedikdə, bütövlükdə beynəlxalq dövlətlər birliyi tərəfindən geri çəkilməsinə icazə verilməyən və yalnız beynəlxalq ümumi hüququn eyni xarakterli növbəti norması ilə dəyişdirilə bilən norma kimi qəbul olunan və tanınan norma başa düşülür” [13].

Hər hansı normanın “jus cogens” hesab edilməsi üçün onun dörd meyara cavab verməsi zəruridir: 1) beynəlxalq ümumi hüquq norması statusu; 2) ümumilikdə beynəlxalq dövlətlər birliyi tərəfindən qəbul edilməsi; 3) geri çəkilməsinə icazə verilməməsi; 4) yalnız eyni xarakterli yeni norma ilə dəyişdirilə bilən olması [7, p.76].

Lakin müxtəlif vaxtlarda bu meyarların müəyyən edilməsi üçün beynəlxalq hüquqda yer almış bəzi təkliflərə görə “jus cogens” aşağıdakılar əsa-

sında müəyyən edilməlidir: onların fundamental xarakteri; təmsil etdikləri dəyərlərin əhəmiyyəti; təmin etdikləri maraq və ya maraqlar, yaxud bu maraqların təmin olunduğu qurum və ya qurumlar qrupu; qurduqları hüquqi münasibət və ya münasibətlər; onların mənşəyi və ya əldə etdikləri hüquq mənbəyi; onların deontik xarakteri; onların “jus cogens” kimi təsnif edilməsindən irəli gələn hüquqi nəticələr [9].

“Jus cogens” normaları özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Universal yurisdiksiyanın tətbiqi üçün hüquqi əsas qismində həm dövlətin qoşulduğu beynəlxalq müqavilələr, həm də beynəlxalq hüquqi adət kimi tanınan və bütün dövlətlər üçün məcburi xarakter daşıyan “jus cogens” normaları çıxış edir.

“Jus cogens” normaları pozulduqda bütün dövlətlərin hüquq və mənafeləri pozulmuş sayılır. “Jus cogens” xüsusiyyətinə malik normaların hüquqi təbiəti onunla şərtlənir ki, onlar ayrı-ayrı dövlətlərin mənafeyinin deyil, bütövlükdə beynəlxalq birliyin mənafeyinin təmininə xidmət etməlidir [16].

L.Hüseynov haqlı olaraq qeyd edir ki, dövlətlər qarşılıqlı razılıq əsasında “jus cogens” normalasının ziddinə hərəkət edə bilməzlər, istənilən belə bir müqavilə etibarsız sayılır və hüquqi qüvvəsi yaranmır [10]. Oxşar olaraq İqnatenko “jus cogens” normalalarını “mübahisəsiz hüquq” adlandırır [8]. Bu normalardan geri çəkilmənin mümkünsüzlüyü onun tənzimlədiyi münasibətlərin obyektinin xarakteri ilə əlaqəlidir. Belə xüsusiyyət onun bütün beynəlxalq ictimaiyyət üçün maraq kəsb etməsindən irəli gəlir [8].

Bayers hesab edir ki, “jus cogens” qaydası iki səbəbdən beynəlxalq konstitusion qayda təbiətini əldə edib. Birincisi, o, dövlətlərin beynəlxalq hüquq qaydalarını yaratmaq və ya dəyişdirmək imkanını məhdudlaşdırır. İkincisi, bu qaydalar dövlətlərin beynəlxalq ictimai siyasətin əsas qaydalarını pozmasının qarşısını alır, çünki yeni yaranan qaydalar və ya qaydaların pozulması beynəlxalq hüquq sisteminə ciddi zərər verə bilər [11].

“Jus cogens”, həmçinin “imperativ normalar” (“peremptory norms”) adlandırılır. Bu normaların yaradılması üçün dəqiq müəyyən edilmiş prosedurların olmaması halında, onların ortaya çıxması və sonrakı müəyyənləşdirilməsinin müxtəlif döv-

lət qruplarının siyasi üstünlüklərini əks etdirən ziddiyyətli iddialar məsələsinə çevrilə biləcəyi təhlükəsi artmaqdadır [4]. Məsələn, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Dəniz Hüququ Konvensiyası (UNCLOS) üzrə danışıqlar prosesi zamanı inkişaf etməkdə olan ölkələr 1970-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının dəniz dibi ilə bağlı Qətnaməsi ilə elan edilmiş bəşəriyyətin ortaq irsi prinsiplərinin “jus cogens” prinsipləri olduğunu iddia etdilər. Bu arqument Qərbi dövlətlərinin azlığı tərəfindən açıq şəkildə rədd edildi [7, s.83].

Təsadüfi deyil ki, “jus cogens” konsepsiyası aşağıdakı ilk iki məhkəmə praktikasında təsdiqini tapmışdır: Fransa-Meksika Tələblər Komissiyasının Pablo Najera işi üzrə 1928-ci il tarixli Qərarında və 1934-cü ildə Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin Oskar Çinn işi ilə bağlı Qərarında [7]. Daha sonra Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi Nikaraqua işində “jus cogens”in beynəlxalq hüquqda qəbul edilmiş doktrina olmasını açıqca təsdiq etmişdir [12].

İmperativ norma (“jus cogens”) beynəlxalq hüququn elə məcburi normasıdır ki, ondan heç bir dövlət kənara çıxsa və ya ona zidd müqavilə bağlaya bilməz. Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi Dövlətin Yurisdiksiyalı İmmunitetləri işində qeyd etmişdir ki, “jus cogens” norması ilə beynəlxalq adət hüququ norması arasında ziddiyyət yaranıqda, dövlətlər birincisinə əsasən hərəkət etməlidirlər [5]. Cinayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddəti “jus cogens” norması ilə qadağan edilmiş heç bir cinayətə şamil edilmir [3].

Yuxarıdakılar nəzərə alınmaqla, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində pozulmuş insan hüquqlarının “jus cogens” normasının pozuntusunu təşkil etməsi aşağıdakı hallarda tətbiq edilir: təcavüz; soyqırımı; insanlıq əleyhinə cinayətlər; müharibə cinayətləri.

Təcavüz

BMT Baş Assambleyasının 1974-cü il tarixli “Təcavüzün tərfi haqqında” 3314 sayılı Qətnaməsinin 1-ci maddəsinə uyğun olaraq, təcavüz dedikdə, bir dövlət tərəfindən digər dövlətin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və ya siyasi müstəqilliyinə qarşı, yaxud BMT Nizamnaməsi ilə bir araya sığmayan istənilən digər şəkildə silahlı gücün istifadəsi başa düşülür. Bundan əlavə, Qətnamənin 3-cü maddəsinə uyğun olaraq, aşağıdakı

aktlardan biri təcavüz hesab olunur: a) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisinə soxulması və ya basqın etməsi, yaxud hər hansı hərbi işğal; b) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisini bombardman etməsi və ya onun ərazisinə qarşı hər hansı silah tətbiq etməsi; c) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin liman və ya sahillərini blokadaya alması; d) bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin quru, dəniz və ya hava qüvvələrinə, yaxud dəniz və hava donanmasına basqın etməsi; e) bir dövlətin başqa bir dövlətin ərazisində onunla razılaşma əsasında yerləşən silahlı qüvvələrindən bu razılaşmanın şərtlərini pozmaqla istifadə edilməsi, habelə həmin silahlı qüvvələrin bu razılaşmanın xitam olunmasından sonra göstərilən ərazidə qalmaqda hər hansı formada davam etməsi; f) dövlətin öz ərazisini, həmin ərazini üçüncü bir dövlətə qarşı təcavüz aktı törətmək üçün istifadə edən başqa bir dövlətin sərəncamına verməsi; g) bir dövlət tərəfindən və ya həmin dövlətin adından başqa bir dövlətə qarşı hərbi əməliyyatlar həyata keçirən silahlı bəndlərin, qrupların, qeyri-nizami qüvvələrin və ya muzdluların göndərilməsi [2].

Roma Statutunun 8 bis maddəsinə görə, “təcavüz cinayəti” belə müəyyən edilir:

“Bu Statutun məqsədləri üçün ‘təcavüz cinayəti’ dedikdə, dövlətin siyasi və ya hərbi fəaliyyətinə effektiv nəzarət etmək və ya onu yönləndirmək imkanına malik olan şəxs tərəfindən, BMT Nizamnaməsinin açıq pozuntusunu təşkil edən xarakterinə, ağırlığına və miqyasına görə təcavüz aktının planlaşdırılması, hazırlanması, başlanması və ya həyata keçirilməsi başa düşülür”.

“Təcavüz aktı” isə belə izah olunur: “Bir dövlət tərəfindən başqa dövlətin suverenliyinə, ərazi bütövlüyünə və ya siyasi müstəqilliyinə qarşı, yaxud BMT Nizamnaməsinə başqa şəkildə zidd olaraq silahlı qüvvədən istifadə edilməsi” [14].

Statutda təcavüz aktına nümunə kimi bunlar göstərilir: bir dövlətin silahlı qüvvələrinin başqa bir dövlətin ərazisinə silahla daxil olması və ya hücum etməsi; hərbi işğal; bombardman; limanların blokadası; silahlı qrupların və ya muzdluların göndərilməsi və s.

BMT TŞ-nin 822, 853, 874 və 884 sayılı Qətnamələri Azərbaycan ərazilərinin işğal edildiyini təsdiq etsə də, faktiki olaraq təcavüz olmasına baxmayaraq, bunu “təcavüz” adlandırmaqdan çəkinib.

Soyqırımı

“Soyqırımı” anlayışı ilk dəfə beynəlxalq hüquqda Soyqırımı Cinayətinin Qarşısının Alınması və Cəzalandırılması haqqında Konvensiya ilə ayrıca cinayət kimi tanınmış və dövlətlərin onun qarşısını almaq və cəzalandırmaq öhdəliyi təsbit edilmişdir. Sözügedən Konvensiyanın II maddəsində soyqırımı belə müəyyən edilir: “Bu Konvensiyaya görə, “soyqırımı” dedikdə, milli, etnik, irqi və ya dini qrupu tamamilə və ya qismən məhv etmək niyyəti ilə törədilən aşağıdakı hərəkətlərdən hər hansı biri başa düşülür”.

Bu əməllərə daxildir: qrup üzvlərinin öldürülməsi; qrup üzvlərinə ciddi bədən xəsarəti və ya psixi zərər yetirilməsi; qəsdən qrupun fiziki məhvini gətirib çıxara biləcək həyat şəraitinin yaradılması; qrup daxilində doğumların qarşısını almağa yönəlmiş tədbirlərin tətbiqi; qrupa mənsub uşaqların zorla başqa qrupa verilməsi

Bu tərif sonradan Roma Statutunda da demək olar ki, eyni formada qəbul edilmişdir. Roma Statutunun 6-cı maddəsinə görə, “soyqırımı” belə müəyyən edilir: “Bu Statutun məqsədləri üçün “soyqırımı” dedikdə, milli, etnik, irqi və ya dini qrupu tamamilə və ya qismən məhv etmək niyyəti ilə törədilən aşağıdakı əməllərdən hər hansı biri başa düşülür” [14].

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi zamanı Xocalı, Qaradağlı və Ağdaban kəndlərində soyqırımı cinayəti törədilmişdir. 26 fevral 1992-ci il tarixində Xocalıda törədilən soyqırımında 613 mülki şəxs qətlə yetirilmişdir ki, onlardan 63-ü uşaq, 106-sı qadın, 70-i qoca idi, 8 ailə tamamilə məhv edilmişdir. 17 fevral 1992-ci il tarixində Xocavəndin Qaradağlı kəndində törədilən soyqırımı zamanı kəndin hər 10 sakinindən biri şəhid olmuşdur. 1992-ci il aprel 7-dən 8-nə keçən gecə Ermənistan silahlı birləşmələri Kəlbəcər rayonunun Ağdaban kəndinə hücum edərək 130 evdən ibarət kəndi tamamilə yandırmış, 779 nəfər dinc sakinə divan tutmuş, 67 nəfəri amansızcasına qətlə yetirərək soyqırımı törətmişlər [1, s.32-33].

“Jus cogens” prinsipini rəhbər tutan BMT-nin Beynəlxalq Məhkəməsi 1948-ci il Soyqırımı Konvensiyasının əsasında duran prinsipləri beynəlxalq adət hüququnun bir hissəsi kimi tanıyaraq, hətta hər hansı müqavilə öhdəliyinin olmasının belə, dövləti soyqırımı cinayəti ilə müba-

rizə üzrə beynəlxalq öhdəliyini yerinə yetirməkdən azad etmədiyini qeyd etmişdir [15].

İnsanlığ əleyhinə cinayətlər

“İnsanlığ əleyhinə cinayətlər” anlayışı ilk dəfə beynəlxalq hüquqda Nürnberq Məhkəməsi zamanı formalaşdırılmış və sonradan Roma Statutu ilə daha ətraflı şəkildə kodifikasiya edilmişdir. Roma Statutunun 7-ci maddəsinə görə, “insanlığ əleyhinə cinayətlər” belə müəyyən edilir:

“Bu Statutun məqsədləri üçün “insanlığ əleyhinə cinayətlər” dedikdə, hər hansı mülki əhaliyə qarşı genişmiqyaslı və ya sisteməlik hücumun bir hissəsi olaraq, həmin hücum haqqında məlumatlı şəkildə törədilən aşağıdakı əməllərdən hər hansı biri başa düşülür” [14].

Bu əməllərə aşağıdakılar aiddir: qətl; məhv etmə; köləlik; əhalinin deportasiyası və ya məcburi köçürülməsi; beynəlxalq hüququn əsas normalarını pozaraq azadlıqdan məhrum etmə; işgəncə; zorlama və digər ağır cinsi zorakılıq əməlləri; siyasi, milli, etnik, mədəni, dini və ya gender əsaslı təqib; şəxslərin zorla yoxa çıxarılması; aparteid; qəsdən böyük izzət və ya ağır zərər doğuran digər qeyri-insani əməllər

Sadəcə cinayətlərin demək olar ki, hamısı ermənilər tərəfindən Qarabağda kütləvi şəkildə törədilib.

Müharibə cinayətləri

“Müharibə cinayətləri” anlayışı Cenevrə Konvensiyalarında və onların əlavə protokollarında, həmçinin Haaqa Konvensiyalarında təsbit olunur. Roma Statutunun 8-ci maddəsinə görə, müharibə cinayətləri “beynəlxalq və ya qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələr zamanı beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntuları” kimi müəyyən edilir [14].

Statut müharibə cinayətlərinə nümunə olaraq bunları göstərir: qəsdən öldürmə; mülki şəxslərə və ya mülki obyektlərə hücum; əsirlərə və ya mühafizə olunan şəxslərə işgəncə vermə və qeyri-insani rəftar; girov götürmə; qadağan olunmuş silahlardan istifadə; şəhərlərin və kəndlərin əsassız dağıdılması; humanitar yardımın qəsdən bloklanması [14].

Ermənistan tərəfindən Qarabağda törədilən müharibə cinayətləri sırasına daxildir: qəsdən adam öldürmə; işgəncə və qeyri-insani rəftar; hərbi zərurətlə bəraət qazandırılmayan, qanunsuz və böyük miqyasda törədilən dağıntılar və əmlakın ələ keçirilməsi; mülki əhalinin və ya ayrı-ayrı

mülki şəxslərin hücum obyekti edilməsi; şəhər, qəsəbə və ya kəndlərin mənasız dağıdılması; təhsil, incəsənət və elm idarələrinin, dini və tarixi abidələrin, incəsənət və elm əsərlərinin qəsb edilməsi, dağıdılması və ya onlara qəsdən ziyan vurulması; muğdluların maliyyələşdirilməsi, onlara təlim keçirilməsi və onların hərbi əməliyyatlara cəlb edilməsi; işğal edən dövlət tərəfindən öz əhalisinin bir hissəsinin işğal etdiyi ərazilərə köçürülməsi və s. [1, s.92].

Lakin humanitar hüququn hər pozulması “jus cogens” normasının pozuntusu hesab edilməyə bilər. Məsələn, Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı Tadiç işində yalnız beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozuntusunu “jus cogens” normalarının pozuntusu kimi təsdiq etmişdir. Bununla belə, işgəncə faktlarını araşdırarkən, Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi heç bir səbəbi işgəncə üçün üzrlü səbəb kimi qəbul etməmişdir (Belçika Seneqala qarşı, 2012-ci il tarixli iş) [9, s.4].

Bu normalar həm dövlətlər, həm faktiki hakimiyyətlər, həm də silahlı qruplar üçün eyni dərəcədə məcbureddici xarakterə malikdir.

Nəticə

Göründüyü kimi, “jus cogens” normaları beynəlxalq hüququn ən ali və məcburi qaydaları kimi dövlətlərin davranış sərhədlərini müəyyən edir və onlardan heç bir halda geri çəkilməyə yol verilmir. Təcavüz, soyqırımı, insanlığ əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətləri kimi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi zamanı baş vermiş cinayətlər təkcə ayrı-ayrı insan hüquqlarının pozuntusu deyil, həm də bütövlükdə beynəlxalq ictimaiyyətin maraqlarına zidd olan imperativ normaların kobud şəkildə pozulması kimi qiymətləndirilməlidir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi zamanı azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilmiş ağır cinayətlər “jus cogens” normalarının və beynəlxalq humanitar hüququn ciddi pozulması olmaqla yanaşı, beynəlxalq məsuliyyət mexanizmlərinin tətbiqi üçün vacib hüquqi əsas hesab edilməlidir. Təcavüz, soyqırımı, insanlığ əleyhinə cinayətlər və müharibə cinayətlərinə görə cəzasızlıq bu cinayətlərin daha geniş vüsət almasına və dövlətlər tərəfindən beynəlxalq insan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipinə biganəliyə gətirib çıxara bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Ə.Əliyev, T.Hüseynov, M.Quluzadə. Azərbaycan məcburi köçkünlərinin pozulmuş hüquqlarına dair Kompleks Beynəlxalq Hesabat. Bakı, 2021.
2. Aliyev A.I. Azerbaijan in the target of international crimes: legal analysis. Baku: "Nurlar", 2018, s.44-48.
3. Almonacid-Arellano v. Chile, Preliminary objections, Merits, Reparations and costs, Ser C No 154, Judgment of 26 September 2006, available at: www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_152_ing.pdf, para. 153.
4. Gennady M. Danilenko, International Jus Cogens: Issues of Law-Making, 2 EUR. J. INT'L L. 42, 44 (1991), available at <http://www.ejil.org/journal/Vol2/No1/art3.html>
5. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy; Greece intervening), Judgment of 3 February 2012, ICJ Rep. 2012, 99, at para. 92.
6. Judgment of 26 September 2006, available at: www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_152_ing.pdf, para. 153.
7. Kamrul Hossain, The Concept of "Jus cogens" and the Obligation Under the U.N. Charter, 3 Santa Clara J. Int'l L. 72 (2005). Available at: <http://digitalcommons.law.scu.edu/scujil/vol3/iss1/3>
8. Г.Игнатенко. Международное право. Москва, 2006, s.101.
9. Linderfalk U. (2020). The legal consequences of "Jus cogens" and the individuation of norms. Leiden Journal of International Law 33, 893–909. <https://doi.org/10.1017/S0922156520000357> s.894.
10. L.Hüseynov. Beynəlxalq hüquq. Bakı, 2012, s. 12-13.
11. Michael Byers, Conceptualising the Relationship between "Jus cogens" and Erga Omnes Rules, 66 NORDIC J. INT'L L. nos. 2-3 211, 219-220 (1997).
12. Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicar. v. U.S.), 1986 I.C.J. 14 (Jun. 27).
13. Müqavilələr hüququ haqqında Vyana Konvensiyası, <https://e-qanun.az/framework/36996>
14. Roma Statutu, <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf>
15. R.Məmmədov. Soyqırımı - beynəlxalq hüququn "Jus cogens" normalarına qəsd edən beynəlxalq cinayətdir. "Zəfər Günü" və "Konstitusiya və Suverenlik İli"nə həsr olunmuş "Azərbaycanda demokratik respublika modelinin təşəkkül tarixi: dövlət rəmzlərinin təsis edilməsindən dövlət suverenliyinin tam əldə edilməsinə aparan yol" adlı respublika elmi-praktik konfransının materialları, s.35.
16. V.İbayev. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi beynəlxalq hüququn "Jus cogens" prinsipləri prizmasında. Bakı, 1999, s.13.

Мухаммед ГУЛУЗАДЕ

*Председатель Правления публичного юридического лица
«Институт права и прав человека»,
доктор философии по праву (PhD)
e-mail: mguluzade@lhri.az*

ПРИМЕНЕНИЕ НОРМ "JUS COGENS" К НАРУШЕНИЯМ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В АРМЯНО-АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ КОНФЛИКТЕ

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается взаимодействие нарушений прав человека и норм "Jus cogens" в армяно-азербайджанском конфликте. Автор исследует концепцию, элементы и существенные условия норм "Jus cogens" и анализирует применение этих норм к нарушенным правам азербайджанцев в ходе армяно-азербайджанского конфликта. Особое внимание уделяется оценке агрессии, геноцида, преступлений против человечества и военных преступлений как нарушений норм jus cogens. Анализ включает ссылки на соответствующие международно-правовые документы и решения международных судов.

Ключевые слова: *jus cogens, права человека, Армения-Азербайджан, Карабах, международное гуманитарное право, геноцид, агрессия, военные преступления*

Muhammad GULUZADE*Chairman of the Management Board
of the Public Legal Entity**“Institute of Law and Human Rights”,**PhD in Law**e-mail: mguluzade@lhri.az*

APPLICATION OF “JUS COGENS” NORMS TO HUMAN RIGHTS VIOLATIONS IN THE ARMENIA-AZERBAIJAN CONFLICT

SUMMARY

This article discusses the interaction of human rights violations and “Jus cogens” norms in the Armenian-Azerbaijani conflict. The author examines the concept, elements and essential conditions of “Jus cogens” norms and analyzes the application of these norms to the violated rights of Azerbaijanis during the Armenian-Azerbaijani conflict. Special attention is paid to the assessment of aggression, genocide, crimes against humanity and war crimes as violations of “Jus cogens” norms. The analysis includes references to relevant international legal documents and decisions of international courts.

Keywords: *jus cogens, human rights, Armenia-Azerbaijan, Karabakh, international humanitarian law, genocide, aggression, war crimes*